

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

KENNIS EN KENNISSEN

Een kleine geschiedenis van de
Sociaal-Wetenschappelijke Raad
(1959-2009)

Bram Mellink

50 jaar Sociaal-Wetenschappelijke Raad

KENNIS EN KENNISSEN

Ontwerp Ellen Bouma, Alkmaar
Druk en afwerking Krips Meppel

© 2009 Bram Mellink, Amsterdam

Met dank aan Hans Blom, Dick van de Kaa, Peter Nijkamp, Piet de Rooy,
Jacques Thomassen, Ans Vollering en Honey Wolff-Albers.

ISBN 978-90-6984-585-2

Woord vooraf

‘Gevraagd naar wie wij zijn, verwijzen wij naar onze levensloop’. Deze overpeinzing van György Konrád in zijn roman Tuinfeest geeft aan dat de ‘aard van het beestje’ niet vaststaat en slechts te duiden is door de evolutie tot dit moment te beschrijven.

Het lustrumboek geeft een kleine geschiedenis van de eerste vijftig jaar van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad (swr), adviesraad van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (kNAw) op het gebied van de sociale wetenschappen. Uit het boek rijst een beeld op van een open netwerk van onderzoekers die zich steeds weer bezinnen op de plaats van de sociale wetenschappen in een veranderende samenleving en door hun activiteiten bijdragen aan de herpositionering van die wetenschappen. De lastige relatie tussen de sociale wetenschappen en de overheid is één van de rode draden die zich in het boek aftekent, met de vrije uitwisseling van gedachten en ideeën door onderzoekers uit zeer diverse disciplines als contrapunt. Kijkend naar de leerstoelen van de huidige raadsleden, omvatten de sociale wetenschappen de volgende disciplines: antropologie, bestuurskunde, demografie, economie, onderwijskunde, pedagogiek, planologie, politicologie, psychologie, sociologie, sociale geografie, en de sociaal-wetenschappelijke aspecten van de gezondheids-, rechts- en historische wetenschappen.

Het lustrumboek geeft goed weer dat een adviesraad van beperkte omvang – de swr heeft niet meer dan vijftientwintig leden – in elk tijdsgewricht een rol van betekenis heeft gespeeld voor de sociale wetenschappen. De swr als institutie bestaat ‘pas’ vijftig jaar maar heeft in dit opzicht al een rijk verleden. Op deze kleine geschiedenis is de swr, met recht, trots.

Dank aan Bram Mellink, die een vlot geschreven lustrumboek tot stand heeft gebracht, en aan Godfried Engbersen, Irene van Houten, Jacques Thomassen en Ans Vollering, die hem namens de swr hebben begeleid.

Pieter Hooimeijer

Voorzitter Sociaal-Wetenschappelijke Raad

Inhoud

Woord vooraf iii

Kennis en kennissen

Inleiding 1

Oprichting 2

Opbouw en overheidsadvies (1959-1965) 7

Naar een infrastructuur voor de sociale wetenschappen (1959-1970) 10

Forumfunctie 12

Van initiator tot coördinator (1970-1980) 16

Intermezzo 17-20

Aandacht voor wetenschapsbeleid (1980-1990) 22

Over de beoefening van sociaal-wetenschappelijk onderzoek (1990-2000) 28

De adviesfunctie opnieuw in beeld (2000-heden) 31

Stimulator en adviseur: de Sociaal-Wetenschappelijke Raad (1959-2009) 35

Bijlagen

Bronnen- en literatuurlijst 38

Leden van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad, 1959-2009 39

Kennis en kennissen

Inleiding

In april 1961 kwamen vijftien sociaal wetenschappers bijeen in het chique hotel De Bilderberg te Oosterbeek, ten oosten van Arnhem. Daar vond de eerste plenaire conferentie plaats van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad (swr), een nieuwe adviesraad van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Deze eerste conferentie, zo staat in het verslag vermeld, stemde tot dankbaarheid: er was sprake geweest van ‘een openheid voor de andere wetenschappen en een bereidheid tot geven, tot leren en tot samenwerking’. Maar de bijeenkomst was er bovenal een van aftasten. Met grote voorzichtigheid werden de eerste resultaten verwoord:

‘De conferentie heeft (...), zij het vrij impliciet, aangetoond, dat er een aantal algemene thema’s zijn aan te wijzen, die in verschillende wetenschappen, zij het met belangrijke variaties, een rol spelen. Men zou hier, zij het misschien in een iets te optimistische toon, kunnen spreken over elementen van convergentie, of althans van parallelliteit tussen de deelnemende wetenschappen.’

Wat leek op een schuchtere ontmoeting tussen vage kennissen, bleek de voortvarende start van een succesvol initiatief. Dit lustrumboek biedt – op basis van notulen, jaarverslagen en enkele interviews – een kort overzicht van de ontwikkeling van deze Sociaal-Wetenschappelijke Raad. Daarin is een aantal fasen te herkennen. Bij de oprichting overheerste de gedachte om de overheid actief te ondersteunen bij het verrichten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Aan die ambitie was de gedachte verbonden dat een infrastructuur voor dergelijk onderzoek opgebouwd diende te worden. In de loop van de jaren zestig en zeventig werd de afstand tussen overheid en swr groter. De sociale wetenschappen ontwikkelden zich in deze periode steeds meer tot een op zichzelf staande discipline, ondergebracht in aparte faculteiten. Daarmee veranderde ook de functie van de swr, die zich sterker toelagde op het

stimuleren van grootschalige sociaal-wetenschappelijke onderzoeksprogramma's. In een derde fase, die zich in de jaren tachtig begon af te tekenen, werd de raad geconfronteerd met de consequenties van de stormachtige groei van de sociale wetenschappen uit een voorgaande periode. De swr hield zich bezig met de plaats van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in het nationale wetenschapsbeleid en stimuleerde onderzoek op terreinen die dreigden achter te blijven. Ook droeg de raad bij aan het behoud en versterking van de onderzoeksinfrastructuur, onder meer op het terrein van de ingewikkelde verhouding tussen privacybescherming en toegankelijkheid van onderzoeksgegevens. Ten slotte leidde een herstructurering van de adviesraden van de KNAW in de loop van de jaren negentig tot veranderende taakopvattingen binnen de swr; daarop wordt tot besluit ingegaan.

Oprichting

De eerste gedachten over de oprichting van een sociaal-wetenschappelijke raad voeren terug naar de jaren vijftig. Het bestuur van de KNAW had kort na de Tweede Wereldoorlog geconstateerd dat de wetenschapsbeoefening in Nederland in hoog tempo onderhevig was aan een proces van specialisatie. Deze gunstige ontwikkeling dreigde echter de positie van de Akademie aan te tasten. Gezien het relatief kleine aantal leden van de Akademie werd het risico groter dat niet op elk terrein voldoende inzicht en overzicht voorhanden was. Door adviesraden voor specifieke vakgebieden op te richten, waartoe ook niet-Akademieleden konden toetreden, hoopte de KNAW de eigen positie te verstevigen en het snel groeiende wetenschapsveld beter te kunnen overzien. Daar kwam in de tweede plaats bij dat de Akademie niet alleen als advieslichaam wenste te functioneren, maar een meer actieve rol wilde spelen bij de bevordering van wetenschappelijk onderzoek. Die wens was verbonden met opvattingen die zich in de periode van herstel en wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog hadden doen gelden. Zowel nationaal als internationaal begon steeds sterker de gedachte te leven dat de wetenschap een belangrijke bijdrage diende te leveren aan de vermeerdering van welvaart en welzijn. De eerste naoorlogse premier, Willem Schermerhorn, sympathiseerde sterk met deze gedachte; hij was dan ook een voorstander van grotere overheidsinvesteringen in de wetenschap. Om vermenging van politiek en wetenschap te voorkomen, wilde hij een aparte organisatie in het leven

roepen die de wetenschappelijke gelden zou verdelen. De Akademie kwam daarvoor niet in aanmerking, omdat advies en beslissing hiermee door elkaar zouden gaan lopen. Het toenmalige hoofd van de afdeling Hoger Onderwijs en Wetenschappen binnen het ministerie van Onderwijs formuleerde dat als volgt: 'het wenselijke en het mogelijke voor de wetenschap' moest 'niet in één hand gelegd worden, anders ontstaat het gevaar dat het wetenschapsbeleid in het financiële beleid opgaat.' Voor het verdelen van de wetenschapsgelden werd daarom in 1950 een nieuwe organisatie in het leven geroepen: de *Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek* (zwo).

Deze ontwikkeling werd door een deel van de Akademie met lede ogen aangezien. In een vergadering met vertegenwoordigers van de zwo in 1953 merkte het Akademielid Johannes Thiel geërgerd op dat de KNAW 'tegen haar wil in een ivoeren toren gedreven wordt.' Van de stimulerende, wetenschapsbevorderende taak die de Akademie zich had toegedacht, dreigde weinig terecht te komen. De oprichting van wetenschappelijke raden zou daar verandering in kunnen brengen. Omdat deze raden weliswaar onder de Akademie ressorteerden, maar daarbinnen een eigen positie innamen, zouden zij meer vrijheid hebben om de stimulerende functie ten aanzien van de wetenschap op zich te nemen.

De oprichting van adviesraden binnen de KNAW was geen nieuwe gedachte. In 1923 hadden leden van de Akademie de Biologische Raad opgericht die de belangen van de biologie in Nederland behartigde. Deze raad ressorteerde tot 1959 echter niet onder de KNAW, maar nam een onafhankelijke positie in. Het plan voor een adviesraad onder auspiciën van de KNAW, zoals met de oprichting van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad werd beoogd, was dus nieuw. De keuze voor een raad voor de sociale wetenschappen als een van de eerste raden binnen Akademieverband is opvallend. De sociale wetenschappen hadden in het midden van de jaren vijftig immers nog slechts een beperkte plaats in het Nederlandse wetenschapsveld. In 1960 had minder dan tien procent van de Nederlandse academici een opleiding gevolgd in een der sociale wetenschappen. In de sociologie en sociografie waren volgens de volkstelling van dat jaar 1,8 procent van de studenten opgeleid. In de psychologie, letteren, pedagogiek en geschiedenis, die in één categorie waren samengebracht, had 8,1 procent een opleiding afgerond. Als we sociale wetenschappen wat ruimer nemen dan valt hier aan toe te voegen dat 6,8 procent van de academici een

opleiding hadden in de economische wetenschappen en 20 procent in de rechtswetenschap. Daar kwam bij dat de sociale wetenschappen doorgaans in verschillende faculteiten waren ondergebracht. Bovendien beschikte niet elke universiteit over een of meer van dergelijke disciplines. De Universiteit Utrecht, de Vrije Universiteit, de Rijksuniversiteit Groningen en de Nederlandse Economische Hogeschool in Rotterdam kregen bijvoorbeeld pas in de jaren 1963 en 1964 een faculteit der Sociale Wetenschappen.

Tegelijkertijd viel echter juist daarom op het gebied van de sociale wetenschappen veel terrein te winnen. Dit jonge vakgebied was immers sterk in opkomst, mede gevoed door de naoorlogse sterke interesse van de overheid voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek. In 1948 kregen zeven sociologische en pedagogische instituten de opdracht 'de mentaliteit der zgn. massajeugd' te onderzoeken. In 1953 mondde dit grootschalige onderzoek uit in een negenhonderd pagina's tellend rapport waarin de 'verwilderde' toestand van de naoorlogse jeugd uitvoerig uit de doeken werd gedaan.

Met de oprichtingsplannen voor de SWR werd op de beleidsmatige interesse van de overheid voor de sociale wetenschappen ingespeeld. De algemeen secretaris van de KNAW schreef in 1955 aan de minister van Onderwijs over het voornemen tot oprichting van wetenschappelijke raden in Akademieverband, met het argument dat deze raden de Akademie 'zouden kunnen bijstaan o.m. in een juiste vervulling van de haar van Overheidswege opgelegde adviserende taak'. Het contact met de minister, Jo Cals, verliep echter nogal moeizaam; een schriftelijke reactie liet ruim een jaar op zich wachten. De oprichting van adviesraden in Akademieverband wees hij niet principieel af, maar deze raden moesten zich dan wel beperken tot een adviserende functie voor wetenschapsbeleid en niet op het terrein van zwo komen.

De oprichting van de SWR raakte echter in een stroomversnelling toen de minister van Maatschappelijk Werk Marga Klompé, bij de discussie werd betrokken. Het Akademielid (Evert) Willem Hofstee heeft hierop waarschijnlijk een beslissende invloed gehad. In 1956 sprak hij met een hoge ambtenaar van het ministerie van Maatschappelijk Werk over de plannen voor een sociaal-wetenschappelijke raad binnen de KNAW. Dat leidde in januari 1957 tot een brief van Klompé waarin zij blijk gaf van haar interesse voor dit initiatief. De minister stelde dat de overheid geregeld een beroep deed op sociaal-wetenschappelijk onderzoek en daarvoor ook de financiering

verstrekke. Problematisch werd het echter als de overheid eveneens de organisatie van het onderzoek ter hand zou nemen, waardoor belangenverstrengeling kon optreden. Hierin kon een sociaal-wetenschappelijke raad uitkomst bieden: Klompé zag graag dat een adviesraad binnen de KNAW deze onderzoeken organiseerde en medeverantwoordelijkheid zou dragen voor de resultaten.

Daarmee kreeg de KNAW de zo lang geambieerde wetenschapsbevorderende functie min of meer in de schoot geworpen. Binnen de Akademie werd dan ook haast gemaakt met het beantwoorden van de ministeriële brief. In een notitie van 28 januari 1957 werd aan de Akademieleden Jakob Kruyt en Willem Hofstee gevraagd om nog voor de vergadering van het Akademiëbestuur op 11 februari een advies over de nieuw op te richten raad te schrijven. Een week later lag een keurig getypt stuk van Hofstee op tafel. Hij kon zich ‘in het algemeen gesproken, met de gedachten, die in de brief naar voren worden gebracht, zeer wel verenigen.’ Kruyt sloot zich daar in een handgeschreven briefje bij aan.

Hoewel de kogel nog niet door de kerk was – minister Cals moest immers zijn toestemming verlenen voor de benodigde statutenwijziging – werd een voorbereidingscommissie ingesteld waarin de sociologen Willem Hofstee, Jakob Kruyt, Sjoerd Hofstra en de jurist Willem Pompe de afdeling Letterkunde van de KNAW vertegenwoordigden. De Utrechtse hoogleraar gezondheidsleer Henri Julius nam namens de afdeling Natuurkunde plaats. De commissie, geleid door Hofstee, kwam in vier vergaderingen tot een eindrapport. In de vergaderingen werd uitvoerig gesteggeld over het takenpakket waarmee de SWR zou worden toegerust. Julius had moeite met het voorstel dat de raad enerzijds onderzoeksopdrachten van de overheid wilde aannemen, terwijl anderzijds werd ingezet op het stimuleren van het ‘vrije’, onafhankelijke wetenschappelijke onderzoek. De SWR zou hierdoor zowel een verlengstuk van overheidsadvisering als een speler in het wetenschapsveld worden. Hierin zag Julius een vermenging van wetenschap en politiek.

Daarmee kwam hij tegenover Hofstee te staan, die dit niet als probleem erkende. Hofstee stelde dat de raad zich niet direct in beleidskwesties wilde mengen, maar uitsluitend onderzoek zou coördineren dat sociaal-wetenschappelijke kennis opleverde. Volgens deze redenering leidde het onderzoek tot een bron van kennis waaruit de overheid kon putten bij het bepalen van haar beleidskeuzes. Dit betoog stelde Julius niet helemaal gerust. Op de derde voorbereidende vergadering in mei 1957,

merkte hij verontrust op ‘uit het schrijven van Mej. Klompé, waaruit hij nog een passage voorleest, te moeten opmaken, dat de Regering haar verantwoordelijkheid voor het beleid (...) aan de raad wil overdragen.’ Tot de laatste vergadering van de voorbereidingscommissie zou Julius spreken van een spanning tussen de overheids-adviserende en de coördinerende taken van de swr. In zijn scepsis over het ambivalente takenpakket van de swr kwam hij echter steeds meer alleen te staan, zodat de discussie in het voordeel van Hofstee werd beslecht.

Waar de verhouding tot de overheid in de voorbereidingscommissie uitgebreid werd besproken, was de discussie over de disciplines die in raad moesten worden vertegenwoordigd snel afgerond. In de eerste vergadering werd in een algemene ronde geïnventariseerd welke wetenschapsgebieden naar het oordeel van de aanwezigen aan de swr moesten deelnemen. Ter voorbereiding op de tweede vergadering stelde Hofstee een lijst van disciplines op die naar zijn mening een plaats in de raad verdienden. Hij benadrukte dat de lijst geen poging tot afbakening van de sociale wetenschappen was: met oog op toekomstige ontwikkelingen was het juist van belang om het karakter van de raad ‘open’ te houden en ruimte te laten voor de toetreding van nieuwe vakgebieden. Daarop volgde een stortvloed aan ideeën over disciplines die tot de swr zouden kunnen toetreden: ‘Men komt tot de conclusie, dat eigenlijk alle A-wetenschappen wel iets met de raad te maken hebben. (...) De heer Kruijt maakt [de aanwezigen] erop attent, dat het bij deze ene raad niet zal blijven, weshalve hij niet al te veel gebieden zal moeten omvatten.’ Pompe onderstreepte dit van harte, maar kon het niet laten de godsdienstsociologie, tussen neus en lippen door, warm aan te bevelen.

Gezien het aantal leden dat tot de swr zou toetreden – Hofstee dacht aan tien à vijftien – was een afbakening van disciplines noodzakelijk. Het is veelzeggend voor het verdere proces dat dit onderwerp daarna noch als agendapunt is opgevoerd, noch als discussiepunt in de notulen wordt vermeld. In de notulen van de afsluitende vergadering staat simpelweg dat ‘men’ heeft besloten tot de oprichting van een raad waarin vijftien personen zitting zullen nemen. Hierna werd in juni 1957 een lijst van hoogleraren opgesteld, aan wie werd verzocht tot de swr toe te treden. Misschien heeft het verschil van inzicht tussen Julius en de overige raadsleden meegespeeld in Julius’ voorstel om niet hem, maar een collega tot lid van de nieuwe raad

te benoemen. In juli 1957 slaagde Hofstee er echter alsnog in om Julius tot toetreding tot de swr te bewegen.

De discussie over de sociaal-wetenschappelijke disciplines binnen de raad laat zien dat de oprichters van de swr geen nauwe omlijning van de sociale wetenschappen voor ogen hadden en dat, met het oog op de verdere ontwikkeling van het vakgebied, eigenlijk ook niet wilden. In het afsluitende rapport van de commissie beperkten de oprichters zich tot de opmerking dat slechts 'de mate, waarin in de betreffende wetenschap de studie van de intermenselijke verhoudingen een rol speelt' als selectie criterium kon worden aangemerkt. In de swr waren dan ook ver uiteenlopende vakgebieden vertegenwoordigd, variërend van geschiedenis tot geneeskunde, van rechtswetenschap tot antropologie. De swr was daarmee niet zozeer een raad die bestond uit een aantal vastomlijnde sociale wetenschappen, maar vormde eerder een breed opgezet cluster van gammawetenschappen, ook al werd dat destijds niet zo genoemd.

In het voorjaar van 1958 schreef minister Klompé de Akademie verheugd te zijn dat de voorbereidende besprekingen voor de swr zo voorspoedig waren verlopen. Na de formele goedkeuring van Cals in juni 1958 kon een voorlopige Sociaal-Wetenschappelijke Raad worden opgericht, die in oktober van datzelfde jaar in een definitieve raad werd omgezet. De officiële installatie van de nieuwe raad volgde op 1 juli 1959. Deze bijeenkomst had echter een louter ceremonieel karakter: in feite bestond de raad toen al een half jaar.

Opbouw en overheidsadvies (1959-1965)

Voor de oprichting van de swr is de betekenis van zijn eerste voorzitter, Willem Hofstee, groot geweest. Het contact dat hij legde met het ministerie van Maatschappelijk Werk en de voortvarendheid waarmee hij de formele oprichting van de raad ter hand nam, hebben de totstandkoming sterk bespoedigd, zo niet mogelijk gemaakt. Ook in de eerste jaren van de swr was de invloed van de voorzitter aanzienlijk. Hofstee, in 1946 benoemd tot hoogleraar aan de Landbouwhogeschool Wageningen, was een gevestigde sociaal wetenschapper met duidelijke opvattingen over het vakgebied en een sterke eigen wil. Hij werd wel 'de paus van de sociale wetenschappen' genoemd. Zijn visie op de sociale wetenschappen kan niet los worden gezien van ontwikkelingen

binnen de sociale wetenschappen in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog. Tijdens het interbellum, maar ook in de eerste twee decennia na 1945, waren de sociale wetenschappen in Nederland nog maar zeer beperkt geïnstitutionaliseerd. De meeste faculteiten voor sociale wetenschappen aan Nederlandse universiteiten stammen uit de vroege jaren zestig. Ook de sociologie, Hofstees eigen vakgebied, had aan de universiteit slechts een bescheiden plaats. Daarnaast was de omvang van de sociale wetenschappen in studentenaantallen zeer beperkt. Uit de volkstelling van 1947 blijkt dat slecht 0,7 procent van de Nederlandse afgestudeerden in de sociologie of sociale geografie waren opgeleid. Al met al ging dat om minder dan drieduizend mensen.

Binnen deze context vormde de overheid een belangrijke opdrachtgever voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Deze nauwe band bestond niet alleen bij de gratie van financiële afhankelijkheid. Hij hield ook verband met de uitdagingen waarvoor de Nederlandse samenleving zich volgens veel sociale wetenschappers gesteld zag. Deze uitdagingen waren het gevolg van ontwikkelingen die zich na de Tweede Wereldoorlog in hoog tempo hadden voltrokken. Vooral de snelle bevolkingstoeename werd gevreesd. In 1953 had de bekende demograaf Alfred Sauvy opgemerkt dat Nederland 'vol' aan het raken was. Verschillende sociologen, waaronder Hofstee, verrichtten onderzoek op dit gebied. De opvattingen over het 'bevolkingsvraagstuk' liepen ver uiteen, maar over de ernst van de problematiek waren wetenschappers het roerend eens: de bevolkingsgroei kon een flinke bedreiging vormen voor welvaart en werkgelegenheid in Nederland. Ook de toenemende woningnood, de problemen van urbanisatie en de schaalvergroting in de landbouw waren deels op het bevolkingsvraagstuk terug te voeren. Kortom: de snelle veranderingen die de Nederlandse samenleving doormaakte, dreigden te ontsporen wanneer zij niet op een doelbewuste wijze zouden worden begeleid. De sociale wetenschappen konden daarbij mogelijk uitkomst bieden.

Hofstee onderschreef deze visie. Om de relatie van de sociale wetenschappen tot de overheid te beschrijven, maakte hij een onderscheid tussen *sociaal onderzoek* en *sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Het verschil tussen beide lag in de houding van de onderzoeker ten opzichte van overheidsbeleid. Waar sociaal onderzoek was bedoeld om bij te dragen aan oplossingen voor concrete beleidsproblemen, richtte sociaal-wetenschappelijk onderzoek zich op het vormen van een onafhankelijk reservoir van

kennis. Deze kennis kon desgewenst door de overheid worden aangeboord, maar was niet met dit doel gevormd.

De swr was in zijn vroege jaren een exponent van deze dubbele ambitie. De inzet voor sociaal onderzoek kwam vooral tot uitdrukking in de oprichting van een Contactcommissie-Overheid-Sociaal-Wetenschappelijke-Raad, op initiatief van Hofstee tot stand gekomen. In 1960 polste hij ambtenaren van verschillende ministeries over toetreding tot deze Contactcommissie. De leden kwamen enkele malen per jaar bijeen en spraken tijdens die bijeenkomsten over maatschappelijke problemen waar de departementen voor stonden en de betekenis die de swr hiervoor kon hebben.

Aanvankelijk waren zes departementen in de Contactcommissie vertegenwoordigd, maar al in 1964 waren alle departementen toegetreden. Dit was op zichzelf een succes, maar de Contactcommissie *an sich* werd dat maar ten dele. Dat kwam vooral doordat er onder de leden van de commissie weinig overeenstemming bestond over de manier waarop de sociale wetenschappen zich moesten verhouden tot het overheidsbeleid. Hofstee zelf vond het contact met de overheid van belang om te spreken over beleidskwesties waarin *sociaal* onderzoek een rol kon spelen, maar ook omdat de overheid een belangrijke geldschieter was voor *sociaal-wetenschappelijk* onderzoek. Een deel van de leden van de Contactcommissie, waaronder de eerste secretaris van de raad, Hidde Jolles, was echter voorstander van de oprichting van een apart instituut dat het sociaal onderzoek ter hand zou nemen. Hofstee zelf liep daar niet erg warm voor. In 1964 besloot hij het meningsverschil te beslechten door de overheidsvertegenwoordigers van de Contactcommissie te vragen een rapport te schrijven over de wijze waarop de commissie moest worden voortgezet. Dit leidde in 1965 tot een advies aan de minister van Onderwijs om een commissie in te stellen die ‘de grondslagen [zou] moeten leveren voor een overheidsbeleid op lange termijn, gericht op de begeleiding van de snelle maatschappelijke ontwikkeling, die deze tijd kenmerkt.’

Dit advies leidde ertoe dat minister Veringa van Onderwijs in 1968 de ‘Commissie Voorbereiding Onderzoek Toekomstige Maatschappijstructuur’ instelde, onder voorzitterschap van Piet de Wolff, de oud-directeur van het Centraal Planbureau. De commissie-De Wolff benadrukte in haar eindrapportage, in overeenstemming met het advies van de swr aan de minister, het belang van *planning*, beschreven als een inzet van wetenschappelijke kennis ter bevordering van consistent overheidsbeleid.

Daarmee heeft de commissie een enorme invloed gehad. De adviezen leidden in de jaren zeventig tot de oprichting van verschillende instituten die op het grensvlak van wetenschap en beleid opereerden, zoals de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, in 1972 als ‘voorlopige’ raad ingesteld) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 1973). Daarmee is de betekenis van de Contactcommissie-Overheid-swR enigszins paradoxaal: hoewel de commissie in haar oorspronkelijke vorm nooit goed van de grond is gekomen, is haar indirecte invloed bijzonder groot geweest.

Naar een infrastructuur voor de sociale wetenschappen (1959-1970)

De adviserende rol van de swR werd in zijn vroege jaren vooral gezien als het uitbrengen van sociaal-wetenschappelijk gefundeerd advies ten dienste van overheidsbeleid. Daarnaast was de raad ook ontstaan uit de wens om de sociale wetenschappen in Nederland te stimuleren. Op dit gebied ging de swR in zijn eerste jaren voortvarend te werk. De werkzaamheden begonnen met een inventarisatie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat in Nederland werd verricht. Omdat de sociale wetenschappen nog maar in beperkte mate waren georganiseerd, zowel verbrokkeld als verzuild, was deze ‘verkenning van stand en tendenties der sociale wetenschappen in Nederland’, zoals het in 1960 heette, een flinke klus. In 1962 werd het initiatief genomen om het lopend onderzoek te registreren. Voor deze taak werd een aparte medewerkster aangenomen: Huberta Hogeweg-de Haart. Zij verzond formulieren naar universiteiten en instituten waar (mogelijk) sociaal-wetenschappelijk onderzoek werd verricht. Op de formulieren konden onderzoekers aangeven welk onderzoek zij verrichtten en hoe ver dat was gevorderd. In 1964 kon het eerste *Register van lopend onderzoek in de sociale wetenschappen* worden uitgegeven, waarin bijna negenhonderd onderzoeksprojecten werden beschreven. De registers voorzagen duidelijk in een behoefte. De swR ontving veel positieve reacties uit het veld en ook vanuit het buitenland werd belangstelling getoond. Voortaan werd het *Register* jaarlijks uitgegeven, vanaf 1968 aangevuld met overzichten van afgerond sociaal-wetenschappelijk onderzoek en dissertaties in de sociale wetenschappen.

Individuele raadsleden droegen in dezelfde periode met losse publicaties bij aan de inventarisatiewerkzaamheden van de swR. Bernard Slicher van Bath, hoogleraar

agrarische geschiedenis in Wageningen, publiceerde in 1962 een overzicht van de beoefening van sociale en economische geschiedenis in Nederland. Hidde Jolles deed hetzelfde voor de sociologie. Een jaar later publiceerde deze bovendien een overzicht van sociaal-wetenschappelijke vaktijdschriften. Ook nam de swr in 1962 het initiatief om redacties van sociaal-wetenschappelijke tijdschriften met elkaar in contact te brengen op twee speciaal daarvoor belegde conferenties in 1963 en 1964, met het oog op de verbetering van interdisciplinair contact. Dat paste ook in het streven om enige coördinatie aan te brengen in het sterk verbrokkelde sociaal-wetenschappelijke onderzoek.

Daarnaast werkte de swr in de eerste jaren aan adviezen met een meer ad-hoc-karakter. In opdracht van het ministerie van Onderwijs werd een lijst opgesteld van organisaties die sociologisch onderzoek verrichtten; op verzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken werd een overzicht gegeven van instellingen die sociologisch onderzoek konden uitvoeren als basis voor een wijziging van de *Gemeentewet*. Ook adviseerde de swr in 1962 het ministerie van Onderwijs over een grootschalig onderzoek naar veranderende patronen in de vrijetijdsbesteding van de Nederlandse bevolking. In 1966 leidde dat tot een speciale commissie, los van de swr, die een onderzoek naar vrijetijdsbesteding uitvoerde. Tijdens de voorbereiding van die commissie was ‘vooral het vraagstuk der Openlucht-recreatie uitvoerig besproken. De noodzaak om tot een *fundamentele doordenking van het vraagstuk van de vrije tijd en zijn besteding* te komen, is in het Curatorium als een urgente kwestie geaccepteerd.’ Naast de overheid werden soms ook andere instanties van advies gediend, zoals de Nederlandse Sociologische Vereniging, die het seksuele gedrag van de Nederlandse man en vrouw wilde onderzoeken. Dit adviesverzoek over de onderzoeksopzet bleef lange tijd op de plank liggen. Na een jaar besloot de swr de ‘belangrijke bezwaren welke tegen een dergelijk onderzoek zijn in te brengen’ te benadrukken. Helaas zijn de zwaarwegende bezwaren niet gearchiveerd, zodat onduidelijk is of deze methodologisch dan wel moreel van aard waren.

De initiatieven die de swr in de eerste jaren van zijn bestaan nam, waren omvangrijk en arbeidsintensief. Vooral de registratiewerkzaamheden namen veel tijd in beslag en kostten bovendien veel geld. In 1965 ging meer dan de helft van het materiële budget van de swr (in totaal ongeveer 37.000 gulden) op aan de registratiewerkzaamheden. In 1967 werd ten bate van de registers zelfs een tweede personeelslid

aangenomen. Daarnaast vergde de overheidsadvisering veel tijd. De combinatie van beleidsadvies aan de overheid en stimulering van de sociale wetenschappen mag nu merkwaardig lijken, maar is logisch in de context van professionalisering en institutionalisering van de sociale wetenschappen in de jaren vijftig en zestig. Al met al had de swr zich in korte tijd een aanzienlijke hoeveelheid werk op de hals gehaald. De raad streefde bij zijn oprichting naar het stimuleren van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek, maar zag zichzelf niet als uitvoerder daarvan. Tegen het einde van de jaren zestig werd dan ook besloten om een aantal initiatieven van de raad te verzelfstandigen. Een eerste voorbeeld daarvan was de Contactcommissie-Overheid-swr, een verre voorloper van de wrr en het scp. Ook de registratiewerkzaamheden van de swr kregen een nieuw onderkomen. In 1968 besloot de raad om het omvangrijke registratiewerk onder te brengen in een Centrum voor sociaal-wetenschappelijke documentatie en literatuurinformatie. Dat groeide in 1972 uit tot een zelfstandige organisatie binnen de Akademie: het Sociaal-Wetenschappelijk Informatie- en Documentatiecentrum (swidoc), dat in de jaren negentig door een fusie bij het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (niwi) werd ondergebracht.

Dankzij inspanningen van de swr werd in 1970 eveneens het Nederlands Interuniversitair Demografisch Instituut (nidi) opgericht. In 1966 stelde de raad hiertoe een nota op voor de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, waarin werd gesteld dat het sociaal-wetenschappelijk onderzoek gebaat zou zijn bij een sterkere infrastructuur op het gebied van demografisch onderzoek. Daarna werd in de plenaire vergadering van december 1966 een Commissie ter voorbereiding Demografisch Instituut opgericht. In 1968 kon deze worden omgezet tot een commissie van oprichting. In 1971 werd de eerste directeur van het nidi benoemd: de latere swr-voorzitter Dick van de Kaa.

Forumfunctie

In dezelfde tijd dat de swr zich bezighield met de oprichting van het nidi, werd de organisatorische opbouw van de raad ingrijpend gewijzigd. Tot 1968 kende de swr geen onderscheid tussen 'gewone' raadsleden en bestuursleden. Beslissingen over adviezen en organisatorische kwesties werden dus door de gehele raad genomen.

Dat vroeg veel tijd van de leden: per jaar werd zes tot zeven keer vergaderd en daarnaast waren er twee of drie plenaire weekendconferenties. Daarom werd besloten de reglementen te wijzigen en een Dagelijks Bestuur in te stellen dat vooral de organisatorische kwesties van de raad zou afhandelen. In 1968 keurde de minister van Onderwijs de nieuwe reglementen van de raad goed. Willem Hofstee (voorzitter), Bert Duijker (vice-voorzitter), Sjoerd Hofstra en Hidde Jolles traden als eerste dagelijks bestuur op.

De statutenwijziging bracht geen wijziging in het karakter van de plenaire vergaderingen. Deze bijeenkomsten begonnen op vrijdagmiddag en eindigden op zaterdag, waarbij een combinatie van adviseringsvraagstukken, organisatorische kwesties en wetenschappelijke voordrachten aan de orde kwam. De demograaf Dick van de Kaa, swr-lid sinds 1975, vertelt hoe de conferenties begonnen:

‘Vaak was het zo dat de raadsleden zich op vrijdagmiddag om een uur of twee, drie meldden. Ik heb daar soms heel smalle gezichten zien binnenkomen van mensen die een heel drukke week hadden gehad en dan tezamen moesten komen. Ongetwijfeld ben ik zo zelf ook wel eens binnengestapt. Dan begonnen we te vergaderen, en dan veranderde ook de stemming. Mensen stapten over hun vermoeidheid heen en begonnen met een interdisciplinaire discussie. (...) Die discussies waren vaak erg verrijkend. De raad bestond uit een gezelschap dat niet graag voor dom werd aangezien.’

Ook andere raadsleden benadrukken het plezier dat zij aan de interdisciplinaire discussies beleefden. Historicus Hans Blom beschreef de swr als ‘het ultieme studentendispuut’, bestaande uit mensen die in hun eigen vakgebied hun sporen hadden verdiend. Het waren ‘mensen met een brede opvatting van dat vak, mensen die heel graag buiten de deur keken, mensen die niet bang waren om voor de draad te komen, die durfden, in een atmosfeer die volstrekt veilig was. (...) Dat was een intellectuele vreugde van de hoogste orde.’

Dat ‘veilige karakter’ van de plenaire vergadering noemen meer leden belangrijk. Honey Wolff-Albers bracht het vooral in verband met het feit dat de leden van de swr in dat gezelschap geen specifieke belangen hadden. Dat droeg bij aan een open sfeer in de besprekingen, waar vaak op het scherpst van de snede werd gediscussieerd.

Collega's lieten er, in de beleving van verschillende leden, sneller het achterste van hun tong zien. Daarbij was het opkomstpercentage hoog. Peter Nijkamp: 'Het was haast een *must* dat je er kwam: als iemand niet kon komen, verexcuseerde hij zich vaak apart. Er was dus een hoge mate van verbondenheid.'

Die eigenschap was vanaf het einde van de jaren zestig niet alleen met oog op de discussies van waarde. In de eerste plaats kreeg de generatie die de swr had opgebouwd, in de loop van de jaren zestig te maken met ingrijpende veranderingen aan de universiteiten waaraan zij werkzaam waren. Veel veranderingen vloeiden voort uit de enorme schaalvergroting die het hoger onderwijs vanaf dat moment doormaakte. Waren er in 1960 nog 40.000 studenten in het wetenschappelijk onderwijs, tien jaar later waren er meer dan 100.000. Daardoor veranderde de sfeer aan de universiteiten. Vanaf het einde van de jaren vijftig begon het traditioneel elitaire karakter van de universiteit langzaam te verminderen. Tussen 1960 en 1970 kwam dit proces in een stroomversnelling. De snel groeiende studentenpopulatie maakte herstructurering van de universitaire opleiding tot een noodzaak. Daarnaast werd in 1960 de *Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs* door de Tweede en Eerste Kamer geloodst, waarin was vastgelegd dat universiteiten en hogescholen, naast het geven van onderwijs en het beoefenen van wetenschap, aandacht moesten schenken aan het 'maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef'. Ook de institutionele inbedding van de snel groeiende sociale wetenschappen veranderde. In Rotterdam, Amsterdam, Tilburg en Utrecht werd in 1963 een faculteit der Sociale Wetenschappen opgericht; Groningen volgde een jaar later. Het aantal academici dat was geschoold in de sociale wetenschappen groeide; in de sociologie en de sociale geografie verdubbelde het van 1,8 tot 3,6 procent van het totale aantal academici. In absolute cijfers betekende dit een groei van 1200 naar 3400 afgestudeerden.

Naast de schaalvergroting en reorganisatie waarmee universiteiten vanaf 1960 te maken kregen, nam ook de kritiek op de instellingen voor hoger onderwijs toe. Deze werd vooral over het voetlicht gebracht door de nieuwe Studentenvakbeweging (svb), in 1963 opgericht onder leiding van Ton Regtien. De wens tot sterkere maatschappelijke relevantie speelde eind jaren zestig bovendien een rol in het verzet van studenten tegen het bestaande universitaire onderwijs, dat steeds meer object van onderhandeling werd tussen docenten en studenten. Hans Daudt, die enkele jaren later tot de swr zou toetreden, staakte in 1969 zijn colleges na een conflict

met studenten. De snel veranderende academische wereld waarin Daudt werkte, was naar zijn oordeel ontaard in een sfeer van ‘opruien, verdachtmakingen en woordterreur’. In hetzelfde jaar vonden bezettingen plaats, eerst in Tilburg, waar in mei 1969 de hogeschool tot Karl Marx-universiteit werd omgedoopt. Enkele weken later volgde de bekende Maagdenhuisbezetting in Amsterdam. Studenten wensten meer medezeggenschap aan universiteiten, maar streden ook tegen een curriculum dat, naar hun oordeel, onvoldoende politiek en maatschappelijk relevant was. Voor een generatie van vroege sociaal wetenschappers, die zich in hun academische carrière vaak sterk hadden ingezet voor de bijdrage van sociaal-wetenschappelijk onderzoek aan overheidsbeleid, moet dat verwijt onaanvaardbaar zijn geweest. In die situatie was de swr als forum waarin, los van sterke universitaire banden, gesproken kon worden met vakgenoten uit de sociale wetenschappen, voor leden een welkome afwisseling. Verschillende swr-leden zeiden later ook de raad om deze reden sterk te hebben gewaardeerd.

In de tweede plaats werd de forumfunctie van de swr belangrijker, omdat het interdisciplinaire karakter van de plenaire vergaderingen aan betekenis won. De snelle groei en voortgaande specialisatie binnen de sociale wetenschappen maakte het voor sociaal wetenschappers steeds moeilijker om de literatuur in andere disciplines bij te houden. Toen Van de Kaa tot de swr toetrad, kon hij zich verbazen over de kennis die in discussies ten toon werd gespreid:

‘In het begin vond ik dat ook wel wat moeilijk, want er was zo’n rijkdom aan literatuur, kennis en inzichten, dat ik, als ik thuiskwam na anderhalve dag, bij mezelf dacht: “alle mensen, wat heb ik nou weer” (...) Later hebben mensen wel eens tegen me gezegd: “Onbegrijpelijk, hoe jij vraagstukken kunt verhelderen door gebruik van literatuur die wij niet kennen”. Dat was dan vaak literatuur die ik had opgepikt naar aanleiding van voordrachten die ik aanhoorde bij de raad.’

De swr had rond 1970 te maken gekregen met een snel opgekomen tak van wetenschap, die een sterke onafhankelijke positie opbouwde en in korte tijd stevig in de Nederlandse universiteiten werd ingebed. Enerzijds kon dat de positie van de raad verzwakken: veel voorzieningen waarvoor de swr zich in zijn vroege jaren had ingezet, waren in de loop van de jaren zeventig verwezenlijkt, zoals de wrr, het scp

en het NIDI. Anderzijds zorgde dit er ook voor dat de forumfunctie van de raad aan betekenis won, omdat een overkoepelend orgaan waarin een groot aantal sociaal-wetenschappelijke disciplines was vertegenwoordigd, als gevolg van voortgaande specialisatie bijzonder werd. Van belang daarbij was bovendien dat de leden van de raad belangrijke posities innamen in tal van organisaties. Hierdoor werd de swr het knooppunt in een aantal belangrijke netwerken op wetenschappelijk en maatschappelijk terrein.

Van initiator tot coördinator (1970-1980)

Omstreeks 1970 begon de swr deze interdisciplinaire kwaliteit te gebruiken om disciplineoverstijgend sociaal-wetenschappelijk onderzoek van de grond te krijgen. De positie waarin de sociale wetenschappen zich rond deze tijd bevonden, bood daartoe mogelijkheden. De toename van het aantal academici en studenten in de sociale wetenschappen had de positie van de discipline aanzienlijk versterkt. Daardoor was de financiële afhankelijkheid van de overheid afgenomen. Dat had zijn weerslag op het functioneren van de raad. Waar de swr zich in zijn eerste tien jaar vooral had gericht op overheidsadvisering en het inventariseren van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, begon de raad in het begin van de jaren zeventig de rol van coördinator op zich te nemen. Die coördinatie richtte zich vooral op grootschalige wetenschappelijke onderzoeksprojecten, die door sociale wetenschappers moesten worden uitgevoerd.

Een resultaat van deze groeiende coördinerende rol is het onderzoeksprogramma naar 'de arbeidsmarkt' dat in 1972 werd opgezet. Dat programma had een lange voorgeschiedenis. In 1963 was in het jaarverslag van de swr geconstateerd dat de sociale wetenschappen in Nederland een weinig samenhangend karakter hadden. Binnen zwo leefde op dat moment dezelfde zorg. In 1968 richtte de swr daarom een Studiegroep Programmering Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek op die, in samenspraak met onderzoekers uit de sociale wetenschappen, relevante onderzoeksthema's zou programmeren. Dat bleek een erg tijdrovende klus. Begin jaren zeventig werd daarom besloten af te zien van programmering in overleg met deskundigen. De swr besloot zelf een selectie te maken van onderzoeksthema's waarvan het wetenschappelijk en maatschappelijk belang 'onomstreden' was. In 1972 merkte de Studiegroep

Intermezzo

1

2

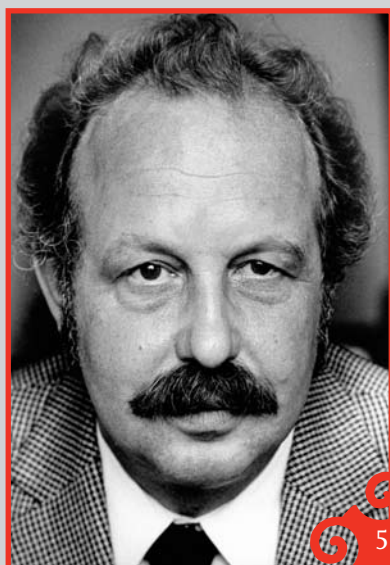
– 1 – Koningin Juliana bezoekt de Akademie ter gelegenheid van de installatie van de Commissie ter voorbereiding van het Nationaal Programma voor wetenschappelijk onderzoek over de arbeidsmarkt, 5 februari 1975.

– 2 – De installatiebijeenkomst in de Oude Zaal van het Trippenhuis.

3

4

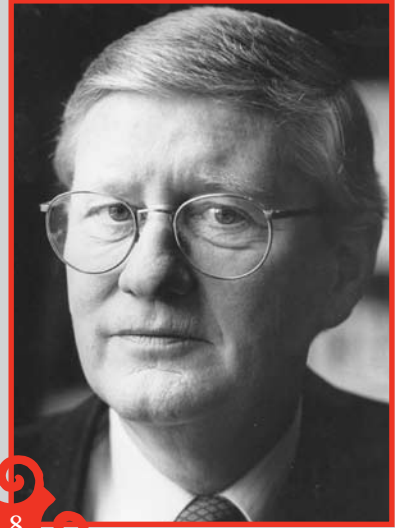
5

6

- 3 – Willem Hofstee (voorzitter 1959-1975)
- 4 – Ruud de Moor (voorzitter 1976-1984)
- 5 – Hans Daudt (voorzitter 1984-1989)
- 6 – Dick van de Kaa (voorzitter 1989-1996)

7

8

9

10

- 7 – Peter Nijkamp (voorzitter 1997-1999)
- 8 – Pieter Drenth (voorzitter 1999-2001)
- 9 – Jacques Thomassen (voorzitter 2001-2006)
- 10 – Pieter Hooimeijer (voorzitter vanaf 2006)

11

12

– 11 – Deelnemers tijdens een swr-Hendrik Mullerseminaar.

– 12 – Ed van Thijn vat het besprokene samen voor het panel tijdens het 40-jarig bestaan van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad.

Programmering het onderwerp 'de arbeidsmarkt' aan als thema voor grootschalig sociaal-wetenschappelijk onderzoek. swr-lid Roel Ruiters schreef hiervoor een inleidende notitie, die tijdens een plenaire vergadering van de swr in oktober 1972 werd besproken.

In de discussie hierover nam raadslid Ruud de Moor, sinds 1962 hoogleraar Algemene Sociologie in Tilburg, het voortouw. Hij was kort daarvoor benoemd tot voorzitter van de commissie die het onderzoeksprogramma naar de arbeidsmarkt zou gaan leiden. De Moor schetste twee mogelijkheden voor de aanpak. Een eerste mogelijkheid was om een algemeen kader te scheppen en onderzoekers daarna zelf met een onderzoeksvoorstel te laten komen. Hierdoor behielden onderzoekers veel vrijheid, maar bestond het risico van een gebrek aan samenhang tussen de verschillende onderzoeksvoorstellen. Een tweede mogelijkheid was het ontwerpen van een centraal opgezet, voorgeprogrammeerd onderzoeksvoorstel waarop onderzoekers konden intekenen. Deze laatste optie had de voorkeur van De Moor. Hij kreeg daarin algemene bijval. Raadslid De Kock van Leeuwen was 'in dit verband geen voorstander van een zogenaamde collegiale gelijkheid, omdat er zonder een duidelijke leiding en gezagsstructuur het gevaar van een chaos bestaat.' Andere leden lieten zich in vergelijkbare bewoordingen uit.

Meer discussie volgde over de praktische aspecten van de coördinatie. Raadslid Just Enschedé zag hier een taak voor de swr weggelegd, die een 'vaderlijke presentie' in de coördinatie van het onderzoeksprogramma zou moeten hebben en de voortgang daarvan op afstand in de gaten diende te houden. Andere leden waren echter tegen een dergelijke nauwe betrokkenheid van de raad. De coördinatie van het onderzoek kwam daarom in handen van een aparte stichting. Overleg met de toenmalige minister voor Wetenschapsbeleid, Boy Trip, leidde ten slotte tot een nationaal onderzoeksprogramma op het gebied van de arbeidsmarkt dat door de overheid werd gefinancierd. In 1975 werd de stuurgroep van het onderzoeksprogramma naar de arbeidsmarkt geïnstalleerd in het Trippenhuys, in aanwezigheid van de minister en koningin Juliana. In de daaropvolgende jaren zette de swr zich in voor een onderzoeksprogramma op het gebied van het onderwijs, wat in 1977 tot een programmering leidde. Ook andere terreinen werden overwogen, waaronder de gezondheidszorg en de bouwsector in Nederland. Ook in de tweede helft van de jaren zeventig pleitte de swr met enig enthousiasme voor nationale onderzoeksprogramma's.

Rond 1975 was de positie van de sociale wetenschappen, vergeleken met die van de jaren vijftig, aanzienlijk veranderd; vanzelfsprekend waren de werkzaamheden van de raad dan ook sterk gewijzigd. De generatie die de swr had opgezet maakte deze veranderingen nog grotendeels mee, maar verdween tegen het einde van de jaren zeventig uit de raad. In 1976 trad de inmiddels 67-jarige Hofstee af als voorzitter. Hij had de functie zeventien jaar bekleed. Bij zijn vertrek sprak hij zijn teleurstelling uit over de afnemende aandacht voor het bekritisieren van overheidspublicaties binnen de swr. Aanvankelijk leek zijn kritiek een vruchtbare bodem te vinden: na een gesprek in 1976 kwam de swr tot de conclusie dat 'het aanbeveling verdient te bevorderen dat er van sociaal-wetenschappelijke zijde vaker wordt gereageerd op overheidspublicaties die betrekking hebben op belangrijke maatschappelijke verschijnselen.' Daarmee werd het voornemen verwoord om, na een periode van gerichtheid op de programmering van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, het beleidsadvies weer hoger op de agenda te plaatsen; gezien de oorsprong van de swr zou dit 'logisch aansluiten bij vroegere activiteiten van de raad.' De hernieuwde aandacht voor overheidsbeleid zou echter een totaal andere vorm gaan aannemen: waar de swr zich in de jaren zestig had opgeworpen als adviseur van de overheid, werd de raad vanaf de jaren tachtig vooral criticaster.

Aandacht voor wetenschapsbeleid (1980-1990)

Waar tot aan het einde van de jaren zestig nog de neiging bestond om sociaal-wetenschappelijk onderzoek te ontwikkelen dat ten dienste stond van overheidsbeleid, richtte de swr zich aan het einde van de jaren zeventig op het behartigen van belangen van de sociale wetenschappen bij de overheid. Waar eerder sprake was van wetenschap ten bate van beleid, was nu sprake van commentaar op het door de overheid gevoerde wetenschapsbeleid.

Deze koerswijziging was geleidelijk, maar niet onbewust ingezet. In 1978 constateerde de swr dat een aantal langlopende activiteiten inmiddels was afgerond. Bovendien was de institutionele inbedding van de sociale wetenschappen in de afgelopen twee decennia sterk veranderd. Dat maakte herbezinning op de functie van de raad noodzakelijk. Al snel werd duidelijk dat de swr naar het oordeel van zijn leden het stimulerende en initiërende karakter moest behouden. Maar het

wetenschapsbeleid van de overheid, de uitbouw van ondersteunende voorzieningen voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek, fundamenteel, theoretisch geladen onderzoek en de 'ten onrechte verwaarloosde terreinen van onderzoek' vroegen om hernieuwde aandacht.

De swr zette deze nieuwe weg in onder leiding van Ruud de Moor, die Hofstee in 1976 als voorzitter van de raad was opgevolgd. De Moor was in 1952 afgestudeerd in de sociale wetenschappen aan de Katholieke Economische Hogeschool. Hij promoveerde in 1961 als socioloog te Tilburg en werd al een jaar later benoemd tot hoogleeraar Algemene Sociologie van de Katholieke Universiteit Brabant. In 1968 was hij tot de Sociaal-Wetenschappelijke Raad toegetreden. Kort daarna zou hij door de minister van Onderwijs worden benoemd tot speciaal adviseur voor het hoger onderwijs.

Onder leiding van De Moor bleef de swr zich sterk maken voor verwaarloosde terreinen in de sociale wetenschappen, maar de werkwijze veranderde. Hoewel de swr zich ook na 1975 bleef inzetten voor centraal gecoördineerde onderzoeksprogramma's, begon de raad zich ook sterk te maken voor kleine, specifieke projecten die bepaalde takken in de sociale wetenschappen een duwtje in de rug moesten geven. Het ideaalbeeld van grootschalig opgezette onderzoeksprogramma's verdween hiermee geleidelijk naar de achtergrond. Een voorbeeld van deze ontwikkelingen vormen de inspanningen die de swr leverde voor de uitbouw van Duitslandstudies in Nederland. De raad had dit onderwerp niet zelf geagendeerd, maar reageerde op een verzoek van de Wiardi Beckmanstichting (wbs), het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid. In 1976 kwam de wbs met de vraag of de oprichting van een instituut voor Duitslandkunde in Nederland mogelijk zou zijn. De raad zag hier wel wat in, maar meende dat het beter zou zijn om in algemene zin aandacht te besteden aan West-Europese landen die betrekkingen met Nederland onderhielden. Daarom werd de Commissie Wetenschappelijke kennis West-Europa opgericht, die zich echter al snel realiseerde dat hiermee een te groot terrein werd bestreken, waarna de commissie alsnog tot een Commissie-Duitsland werd omgevormd.

Deze commissie richtte zich niet op een programmering van onderzoek naar Duitsland, maar streefde naar het tot stand brengen van faciliteiten die het Nederlandse sociaal-wetenschappelijke onderzoek naar Duitsland konden stimuleren. Daartoe werd gepoogd om een bibliotheekcollectie over Duitsland bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag aan te leggen. Ook werden verschillende onderzoekers op

het gebied van Duitslandkunde bij elkaar gebracht op door de commissie georganiseerde conferenties, waardoor een ‘werkverband’ van onderzoekers kon ontstaan. De resultaten van de commissie vielen echter tegen. De Koninklijke Bibliotheek bleek niet bereid te investeren in een aparte collectie over Duitsland, zolang er op dat gebied geen leerstoel bestond. In 1981 moest de Commissie Bevordering Wetenschappelijk Onderzoek Duitsland worden gedechargeerd. In het jaarverslag van 1981 werd met teleurstelling vermeld dat de interesse voor Duitslandstudies kleiner bleek te zijn dan de commissie aanvankelijk had gehoopt. Overigens zou er in de jaren negentig alsnog een Duitsland Instituut komen, niet zozeer als resultaat van swr-bemoeienissen, maar als gevolg van politieke overwegingen in Den Haag.

Meer succes had de Commissie Bevordering Pershistorisch Onderzoek (CBPO) die in 1978 op initiatief van de Raadsleden Chris Scheffer en Ivo Schöffler was opgericht. De CBPO deed in haar opzet denken aan de Duitslandcommissie: zij streefde een stimulerende functie na door het organiseren van conferenties en het verbeteren van onderzoeksfaciliteiten. Al snel constateerde de CBPO, waarvan Schöffler voorzitter was geworden, dat Nederland op het gebied van pershistorisch onderzoek een sterke achterstand had opgebouwd ten opzichte van het buitenland. Om het pershistorisch onderzoek in Nederland te stimuleren werd, in samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek, een vindplaatsenregister voor Nederlandse periodieken aangelegd. In 1982 kon worden begonnen met de uitbreiding van de Centrale Catalogus van Periodieken in de Koninklijke Bibliotheek. Naast deze inspanningen voor onderzoeksfaciliteiten ten behoeve van pershistorisch onderzoek werd een netwerk van pershistorici gevormd: op conferenties voor belangstellenden zocht de CBPO naar ‘correspondenten’ op de verschillende Nederlandse universiteiten die de commissie op de hoogte konden houden van lopend pershistorisch onderzoek. Tot in de late jaren tachtig organiseerde de CBPO, inmiddels onder voorzitterschap van historicus Hans Blom, jaarlijks een conferentie. In 1989 kon worden geconcludeerd dat de resultaten daarvan zodanig waren, dat pershistorici zich vanaf dat moment zonder hulp van de commissie verder zouden kunnen ontwikkelen. Hierna werd de commissie omgedoopt tot de Commissie Bevordering Mediahistorisch Onderzoek (CBMO), die zich op het historisch onderzoek naar audiovisuele bronnen richtte.

Zoals in de evaluatie van 1978 werd nagestreefd, nam de swr zijn adviesfunctie ten aanzien van de overheid rond 1980 duidelijker op. De advisering kreeg echter

rond deze tijd een ander karakter. Waar de raad zich eerder inzette voor *science for policy*, wetenschap ten dienste van overheidsbeleid, werd nu gewerkt aan *policy for science*: een kritische betrokkenheid bij het door de overheid gevoerde wetenschapsbeleid. Aan het begin van de jaren tachtig leefden binnen de swr zorgen over het overheidsbeleid ten aanzien van de sociale wetenschappen, vooral met betrekking tot de zogenoemde voorwaardelijke financiering van wetenschappelijk onderzoek. Daarmee beoogde het ministerie van Onderwijs de overheidsbijdrage aan wetenschappelijk onderzoek afhankelijk te maken van de ‘betekenis’ van het onderzoek. Externe instanties moesten die beoordelen. De swr zag weinig in dit plan. De wetenschappelijke betekenis van sociaal-wetenschappelijk onderzoek was immers, zo stelde de raad, in de meeste gevallen moeilijk op voorhand vast te stellen. Dat maakte een zinvolle beoordeling op deze gronden onmogelijk. In 1983 werd deze visie beschreven in de swr-nota *Beklemmend wetenschapsbeleid*. Naast het bezwaar van onduidelijke beoordelingscriteria werd daarin ook opgemerkt dat het door de minister geambieerde centraal gestuurde onderzoek met lange besluitvormingsketens onwenselijk was. De raad bepleitte een sterkere vrije hand voor individuele onderzoekers.

De visie van de swr bleek dus in korte tijd flink te zijn verschoven. Een decennium eerder was de raad nog een sterk pleitbezorger geweest van centraal gestuurd onderzoek en waren inspanningen geleverd voor verschillende nationale onderzoeksprogramma’s. Nu bekritiseerde de swr een grootschalige opzet van onderzoeksprojecten en keerde zich tegen voorwaardelijke financiering. Dat laatste standpunt leidde tot een dilemma toen de raad door het ministerie van Onderwijs werd verzocht als externe instantie op te treden bij het beoordelen van voorwaardelijk gefinancierd onderzoek. Ondanks de bezwaren tegen de beoordelingprocedure werd gekozen voor deelname aan de procedure:

‘De KNAW is immers een publiekrechtelijk lichaam dat de minister, indien deze daarom verzoekt, advies dient uit te brengen. Aan deze verplichting meende de raad zich niet te mogen onttrekken op grond van bezwaren tegen het ministeriële beleid.’

Op grond van deze gevoelde verplichting committeerde de swr zich tegen wil en dank aan de beoordeling van voorwaardelijk gefinancierd onderzoek. Ambivalent bleef die houding natuurlijk wel.

De kritiek die in de nota *Beklemmend wetenschapsbeleid* werd verwoord, stond niet op zichzelf. Ook in de jaren die daarop volgden, liet de swr zich kritisch uit wanneer de overheid zich té indringend op het gebied van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek bewoog. Toen in 1984 een nota van het ministerie van Onderwijs over de gedrags- en maatschappijwetenschappen verscheen, sprak de swr hierover zijn zorg uit omdat de minister deze wetenschappen teveel zou willen sturen,

‘iets wat duidt op een miskennis van de aard van het wetenschappelijk bedrijf en van de wijze waarop de wetenschap zich ontwikkelt. De nota lijkt ook niet uit te gaan van de vraag hoe de sociale wetenschappen kunnen worden bevorderd, maar op welke wijze deze bruikbaar kunnen worden gemaakt voor door de departementen als wenselijk geacht beleid.’

De gedachte dat de sociale wetenschappen een bijdrage moesten leveren aan overheidsbeleid werd in de jaren tachtig eerder in omgekeerde vorm gehuldigd: de overheid diende de sociale wetenschappen niet op de dienstbaarheid aan overheidsbeleid af te rekenen.

Deze verzelfstandigde positie van de sociale wetenschappen had niet alleen gevolgen voor de wijze waarop de swr zich opstelde ten opzichte van het wetenschapsbeleid van de overheid; ook de forumfunctie van de raad werd erdoor beïnvloed. Deze geleidelijke verandering was al onder het voorzitterschap van De Moor ontstaan en zette zich voort onder de Amsterdamse politicoloog Hans Daudt, die De Moor in 1984 opvolgde. Rond het midden van de jaren tachtig werd de forumfunctie van de swr steeds sterker centraal gesteld in de visie op functie en betekenis van de raad. In een nota van het Dagelijks Bestuur uit oktober 1984 werd vooral het interdisciplinaire contact beklemtoond dat de swr mogelijk maakte. De hoofdfunctie van de raad was volgens het bestuur een integrerende functie ten aanzien van de sociale wetenschappen, mede omdat de raad als trefpunt functioneerde voor sociaal wetenschappers uit verschillende disciplines. Pas daarna werd de adviesfunctie van de raad ten aanzien van het wetenschapsbeleid genoemd. Hans Blom meende dat dit kwam doordat de

meeste sociaal wetenschappers de gedachte van verbetering van de maatschappij via de sociale wetenschappen hadden verlaten: ‘De gedachte van de maakbaarheid van de samenleving door de wetenschap was nauwelijks meer serieus te nemen in de letterlijke zin van het woord.’ De discussie verschoof daarom meer in de richting van de vraag wat de betekenis van de wetenschap voor de samenleving überhaupt zou kunnen zijn. Zeker vanaf de tweede helft van de jaren tachtig werd die betekenis als een zeer indirecte gezien. Tegelijkertijd was juist de waardering voor het contact tussen de gespecialiseerde disciplines bij veel leden groot. Wolff-Albers vertelt hierover achteraf:

‘Het onderkennen van belangrijke kwesties die aan de orde zijn binnen de sociale wetenschappen of binnen de samenleving waarmee de sociale wetenschappen te maken hebben, is van groot belang. Daarin kan de swr een rol spelen. Enerzijds wordt daar de vraag gesteld “wat is er in onderzoeksland aan de hand en wat zou beter kunnen?”. Anderzijds zitten er wetenschappers bij elkaar die vanuit verschillende disciplines een licht kunnen werpen op maatschappelijke vraagstukken. Zoiets moet je niet al te formeel willen organiseren. In een zekere “rommeligheid” komen vaak juist interessante dingen naar boven drijven, omdat de heterogeniteit van invalshoeken daardoor groot blijft. Pak je het formeler aan, dan krijgt vaak één discipline de overhand, of krijgt de zaak een sterk bestuurlijk karakter.’

Daarnaast bood de opzet van de raad voor de betrokkenen de mogelijkheid om dilemma’s in hun onderzoek aan een breed gezelschap voor te leggen. Zo hield Blom in een latere periode tweemaal een voordracht over het onderzoek naar de val van de Srebrenica-enclave, dat hij in zijn hoedanigheid als directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) leidde. Dat was volgens Blom prettig, omdat ‘ik daar kon spreken in een atmosfeer die ik volstrekt betrouwbaar achtte, en waarin je op echt heel goed niveau over dat soort zaken kon praten. Dat leidde ook wel tot meningsverschillen, bijvoorbeeld met Hans Daudt die in het onderzoek naar Srebrenica een vermenging van politiek en wetenschap zag waarvan niks goeds kon komen. Maar dat sijpelde niet door in de onderlinge verhoudingen.’

De centrale waarde van de swr als breed opgezette, integrerende raad voor de sociale wetenschappen kwam ook naar voren tijdens een aparte studiemiddag over de integratie van de sociale wetenschappen, die in 1984 door de raad werd georganiseerd. Opvallend is echter dat juist hier het streven naar interdisciplinair contact tussen de sociale wetenschappen kritisch tegen het licht werd gehouden. Piet van Strien, hoogleraar Psychologie in Groningen, sprak hierover op uitnodiging van de swr. Hij merkte op dat het streven naar eenheid in de sociale wetenschappen er vanuit ging dat de sociale wetenschappen in het verleden een eenheid hadden gevormd. Die gedachte was volgens hem onjuist. Tegenover de pogingen tot integratie van de sociale wetenschappen stond hij dan ook kritisch: 'Het niveau van het onderwijs zal (...) dalen bij het doorvoeren van cafetaria-achtige opgezette multidisciplinaire studierichtingen.' De swr uitte in hetzelfde jaar bezwaar tegen de opvatting van de minister dat de sociale wetenschappen in hoge mate waren versplinterd, verwoord in een ministeriële nota over de gedrags- en maatschappijwetenschappen. De minister zou het belang van interdisciplinair onderzoek *an sich* te hoog schatten. Interdisciplinair onderzoek was waardevol, mits interdisciplinariteit een duidelijke toegevoegde waarde had. Hoewel de swr zich in zijn opzet en werkzaamheden ook in de jaren tachtig sterk bleef maken voor interdisciplinair contact, werd de verabsolutering daarvan dus tegelijkertijd kritisch bezien, zeker wanneer dit door beleidsmakers als kritiek op de beoefening van de sociale wetenschappen naar voren werd gebracht.

Over de beoefening van sociaal-wetenschappelijk onderzoek (1990-2000)

Na enkele jaren voorzitterschap legde Hans Daudt in 1989 de voorzittershamer neer. Hij werd opgevolgd door Dick van de Kaa, die inmiddels ruim veertien jaar zitting had in de swr. Van de Kaa, die in Australië promoveerde, was sinds 1971 directeur van het NIDI. Daarnaast was hij als hoogleraar Demografie verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Sinds 1980 maakte hij deel uit van het Dagelijks Bestuur van de swr, het laatste jaar als vice-voorzitter.

Waar de swr zich aan het begin van de jaren tachtig richtte op het becommentariëren van wetenschapsbeleid en de veranderende financiering van wetenschappelijk

onderzoek, begon de raad zijn aandacht in de loop van de jaren tachtig sterker te richten op specifieke aspecten van de beoefening van de sociale wetenschappen zelf. Toen Peter Nijkamp in 1990 tot de swr toetrad, viel deze gerichtheid op de sociaal-wetenschappelijke discipline hem op: ‘Er was een sterk *commitment* om het veld ook in idealistische zin verder te brengen. Leden voelden zich betrokken bij het verder brengen van de sociale wetenschappen.’

Deze betrokkenheid leidde onder meer tot de inzet voor de verbetering van data-infrastructuur. Dit onderwerp was al sinds de oprichting van de raad een punt van aandacht. In 1985 begon een swr-commissie onder leiding van Hans Daudt met een poging tot verbetering van de toegankelijkheid van cbs-data. Dat proces verliep moeizaam. Besprekingen met het Centraal Bureau voor de Statistiek (cbs) werden geopend. Deze moesten leiden tot lagere tarieven en een snellere beschikbaarheid van statistisch materiaal. Het opstellen van een standaardcontract tussen cbs en onderzoeker zou daaraan moeten bijdragen, maar de besprekingen hierover liepen in 1988 vast toen geen overeenkomst kon worden bereikt over de kosten en voorwaarden aan de levering van cbs-data. Hierna leidde de commissie nog twee jaar een sluimerend bestaan. In 1993 kwam echter, buiten de swr om, een einde aan deze slepende kwestie toen een projectgroep van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (nwo) adviseerde tot oprichting van een Wetenschappelijk Statistisch Agentschap (wsa), waardoor de toegankelijkheid van de data voor universiteiten en hogescholen alsnog werd verbeterd.

Meer resultaat boekte de swr rond het thema privacybescherming. In het begin van de jaren tachtig had een commissie binnen de raad zich korte tijd met dit onderwerp beziggehouden. De aanleiding daartoe, zo staat in de swr-publicatie *Privacy en sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (1984), was de constatering dat de groeiende belangstelling voor privacybescherming sociaal-wetenschappelijk onderzoek steeds moeilijker maakte. Wellicht leidde deze publicatie er mede toe dat de journalist Herman Vuijsje, die in opdracht van het ministerie van Onderwijs in 1992 een rapport schreef over de problemen rond privacybescherming, de swr aandroeg als organisatie die hierover kon adviseren. De toenmalige minister van Onderwijs, Jo Ritzen, nam de aanbeveling over en verzocht de raad zich over de spanning tussen privacybescherming en sociaal-wetenschappelijk onderzoek te buigen.

De swr hield zich daarna langdurig met het onderwerp bezig. In 1997 verscheen

een eerste rapport over privacybescherming. Op verzoek van de minister werd dat verder uitgewerkt tot de *Praktische omgangsvormen met betrekking tot persoonsgegevens*. In 2003 volgde hierop bovendien een privacygedragscode voor onderzoekers in de sociale wetenschappen die door de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (vsnu) werd onderschreven. Naast de inzet voor het vraagstuk rondom privacybescherming en sociaal-wetenschappelijk onderzoek verscheen in 1995 ook een rapport over ethische vragen die een rol speelden bij sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Een jaar later volgde een publicatie over de rol van tweedegeldstroomonderzoek in de sociale wetenschappen. Deze rapporten laten niet alleen betrokkenheid zien bij het verbeteren van de mogelijkheden voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland, maar tonen ook de interesse voor vraagstukken rondom onderzoeksethiek, die in de jaren negentig in meerdere publicaties onder de aandacht werd gebracht.

De swr voerde ook in de jaren negentig op verschillende onderzoeksterreinen een actief stimuleringsbeleid. De Commissie tot Bevordering van Mediahistorisch Onderzoek organiseerde tot 1996 geregeld conferenties voor belangstellenden en bracht in 1996 een eindrapport uit met aanbevelingen voor de verdere stimulering van het vakgebied. Hierna hield de commissie op te bestaan. Nieuwe commissies brachten daarnaast andere onderzoeksvelden onder de aandacht. In 1996 publiceerde een nieuw opgerichte swr-commissie een advies aan de minister waarin meer aandacht werd bepleit voor de gezinssociologie. Twee jaar later publiceerde de swr eveneens een concept-programma voor onderzoek naar de gezinssociologie onder de titel *De bindende kracht van familierelaties*. Het programma, dat zich richtte op onderzoek naar veranderende patronen in familierelaties en familiesolidariteit, werd uiteindelijk door nwo gefinancierd. Ten slotte moet de *global change*-commissie worden genoemd, een zeer omvangrijke commissie die in 1992 werd geïnstalleerd en al spoedig tot 'HDP-commissie' werd omgedoopt. Deze commissie streefde aansluiting na van het Nederlandse sociaal-wetenschappelijke onderzoek bij het *International Human Dimensions of Global Environmental Change Programme* (IHDP). Het doel hiervan was aandacht te besteden aan de maatschappelijke gevolgen van klimaatsverandering. Dat leidde in de periode 1995-2001 tot zes (meest lijvige) rapporten en notities, waarin vooral aandacht werd besteed aan de wijze waarop Nederlands onderzoek een bijdrage kon leveren aan internationaal onderzoek naar

global change-vraagstukken en een betere aansluiting werd gestimuleerd tussen alfa, bèta en gamma-onderzoek naar deze vraagstukken.

Naast het stimuleren van sociaal-wetenschappelijk onderzoek op specifieke terreinen, werden in samenwerking met de *Stichting dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds* twee initiatieven ontplooid om sociaal-wetenschappelijk onderzoek en onderwijs te ondersteunen. Het eerste initiatief was de instelling van de *dr. Hendrik Muller Prijs voor de Gedrags- en Maatschappijwetenschappen*. Deze prijs, die eens per twee jaar wordt toegekend aan een toonaangevende onderzoeker binnen de gedrags- en maatschappijwetenschappen, ontstond op initiatief van Dick van de Kaa, die het Hendrik Muller Fonds bereid vond om de prijs financieel te ondersteunen. In 1992 kon deze prijs, waaraan een geldbedrag van 30.000 gulden was verbonden, voor het eerst worden uitgereikt aan de Nederlandse politicoloog Arend Lijphart.

De samenwerking met het Hendrik Muller Fonds leidde enkele jaren later tot een tweede initiatief. In 1998 werd voor het eerst een jaarlijkse collegereeks voor ouderejaarsstudenten en promovendi in de sociale wetenschappen georganiseerd: het swr-Hendrik Muller Seminar. Enigszins naar analogie van de plenaire vergaderingen van de swr werd in een aantal bijeenkomsten over een specifiek thema gesproken met studenten uit verschillende disciplines. Honey Wolff-Albers was betrokken bij de organisatie van het tweede swr-Hendrik Muller Seminar over 'de informatiesamenleving' en vertelde hierover: 'Ik vond dat een hele verrijkende manier van doen, omdat je heel vaak ontwikkelingen in de wetenschappen daar vindt waar ook mensen uit verschillende fasen van het leven bij betrokken zijn, naast een verdeling tussen verschillende disciplines.' In de praktijk bestond het seminar jaarlijks uit tien bijeenkomsten die werden geleid door docenten die hiervoor door de voorbereidingscommissie van de swr waren gevraagd.

De adviesfunctie opnieuw in beeld (2000-heden)

Hoewel de raad zich in de jaren negentig met verschillende nieuwe initiatieven bezighield, vertaalden deze bezigheden zich lang niet altijd in adviezen aan de KNAW. Vanaf de jaren tachtig begon het aantal adviezen terug te lopen. Deze ontwikkeling zette de verhouding tussen de swr en de Akademie onder druk. Vanuit de Akademie werd vanaf de jaren negentig het signaal afgegeven dat de swr een duidelijker

adviesfunctie moest gaan vervullen. Volgens Honey Wolff-Albers werd dat signaal binnen de raad gemengd ontvangen: ‘Niet iedereen had steeds de behoefte om te adviseren. Onderling hadden we vaak veel meer behoefte om over bepaalde onderwerpen tot conclusies te komen, zonder dat je daar nou direct een advies aan zou verbinden.’

Dat leidde tot problemen toen de Akademie in het midden van de jaren negentig besloot om de adviesraden, die voorheen een permanent karakter droegen, voor periodes van vijf jaar in te stellen. Na het verstrijken van deze periode zou worden besloten of tot hernieuwde instelling van de adviesraad werd overgegaan. Voordat de KNAW hiertoe besloot, diende elke adviesraad het eigen functioneren in een rapport aan de Akademie te evalueren. De toonzetting in het evaluatiegesprek met de SWR over de eerste periode (1996-2001) was kritisch. Van de zijde van de afdeling Letterkunde werd teleurstelling uitgesproken over de beperkte positie die de SWR als adviesraad innam. Nijkamp vertelt over deze kritiek: ‘De lijn werd heel sterk: raden zijn er voor de Akademie. Ze zijn dus in de eerste plaats adviesraden en niet anders. Als ze daarnaast nog andere dingen willen doen, dan zien we dat wel. Maar in de eerste plaats: adviseren.’

Dat commentaar leidde binnen de SWR tot enige commotie. Verschillende leden zagen de functie van de SWR in de eerste plaats als een forum waarin wetenschappers uit verschillende disciplines elkaar troffen en thema’s bespraken. Het feit dat de raad werd bekritiseerd vanwege het ondersneeuwen van de adviesfunctie viel daarom niet bij iedereen in goede aarde. Jacques Thomassen, in 2001 aangetreden als voorzitter van de SWR, vertelt hierover achteraf: ‘Iemand heeft zelfs wel een keer geroepen: “als de KNAW ons niet meer wil, dan gaan we toch op eigen houtje verder?”’ Tegelijkertijd waren andere leden voorstander van een sterkere adviesfunctie voor de raad. Tussen beide functies moest een nieuwe balans worden gevonden. Thomassen: ‘Het dreigde een beetje een richtingenstrijd te worden. Veel raadsleden hechtten juist sterk aan de debat- en forumfunctie. Daar werd ik direct als voorzitter mee geconfronteerd.’

De druk vanuit de KNAW leidde tot een aanpassing van de opzet van de plenaire vergaderingen. In september 2004 besloot de SWR om per jaar in elk geval twee van de vier plenaire vergaderingen rond een bepaald thema te concentreren, dat mogelijk voor advisering in aanmerking kwam. Thomassen: ‘De vraag werd sterker: “leidt het ook ergens toe? Leent het zich überhaupt voor een advies van de SWR? En: als het

een volstrekt vrijblijvende discussie wordt, moeten we er dan wel aan beginnen?’ Zo ontstond zo’n beetje een adviesagenda met onderwerpen die we wilden aanpakken.’ Tegelijkertijd bleef de forumfunctie van de swr behouden. Nijkamp:

‘Er is gekozen voor een combinatie. Niemand gaat op vrijdag of op zaterdag naar een afgelegen oord om daar een advies voor de knaw te schrijven. Dat is heel simpel. Maar door deze mengvorm te kiezen, zijn de adviesfunctie en de forumfunctie aan elkaar gekoppeld. Daarmee heeft de swr sterker een doe-functie, maar blijft het tegelijkertijd voor iedereen aantrekkelijk. Die combinatie werkt goed.’

Het besluit van de Akademie om de adviesraden voor perioden van vijf jaar in te stellen, beïnvloedde ook op andere wijze het functioneren van de raad: de wisseling van leden nam toe. In 1989 had de toenmalige voorzitter Dick van de Kaa de hoop uitgesproken dat de traditie van lange zittingstermijnen voor de raad behouden zou blijven. Na zijn vertrek als voorzitter in 1996 wisselde het voorzitterschap echter meermalen: in 1996 trad de econoom Peter Nijkamp, die sinds 1990 in de raad zitting had, aan als voorzitter. Vanwege zijn benoeming tot voorzitter van de afdeling Letterkunde van de knaw moest hij deze functie echter na korte tijd neerleggen, waarna de psycholoog Pieter Drenth de taak van voorzitter voor de periode 1999-2001 op zich nam. De politicoloog Jacques Thomassen was hierna vijf jaar voorzitter, in 2006 opgevolgd door de huidige voorzitter, de demograaf Pieter Hooimeijer.

Hoewel de forumfunctie bewaard is gebleven, is de swr zich, mede onder druk van de knaw, in het afgelopen decennium sterker gaan richten op het verstrekken van adviezen op verschillende terreinen. Voor een gedeelte werd daarbij voortgebouwd op al ingezette initiatieven. In 2003 werd een commissie ad hoc ingesteld die zich boog over mogelijke verbeteringen van de data-infrastructuur voor de sociale wetenschappen. Zij adviseerde een landelijk centrum voor datadiensten op te richten waarin verschillende data-aanbieders konden worden samengebracht. Het vroegere Steinmetzarchief en het Wetenschappelijk Statistisch Agentschap (wsa) werden vanaf dat moment in een nieuwe organisatie ondergebracht in een samenwerking tussen de knaw en nwo: het instituut: *Data Archiving and Networked Services* (DANS).

De bezigheden van de swr in de afgelopen jaren beperkten zich niet tot het verbeteren van de data-infrastructuur voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Ook op andere gebieden werden adviezen verstrekt. In 2005 verscheen het advies *Judging research on its merits*, waaraan samen met de Raad voor Geesteswetenschappen (rgw), een andere adviesraad binnen knaw-verband, was gewerkt. In het rapport, dat in een klein symposium in het Akademiegebouw werd gepresenteerd, pleitten de swr en de rgw voor een verbreding van de basis van beoordelingen voor sociaal-wetenschappelijk en geesteswetenschappelijk onderzoek. Sociaal-wetenschappelijke en geesteswetenschappelijke onderzoeken verschillen sterk van elkaar in termen van de beoogde resultaten, doelgroepen en wijzen van communicatie. In het rapport werd vastgesteld dat het beoordelen van dergelijk onderzoek hierdoor in de praktijk vaak moeilijk is, omdat voor sterk uiteenlopende sociale wetenschappen dezelfde beoordelingscriteria golden, waardoor aan de diversiteit van de verschillende disciplines onvoldoende recht werd gedaan. Onderzoeksinstituten zouden daarnaast over resultaten, doelgroepen en communicatiewijzen meer helderheid moeten geven, zodat dit kon worden betrokken bij de beoordeling van onderzoek.

Een derde recent onderzoeksrapport dat in het oog springt, is het adviesrapport *Naar een effectieve kennissamenleving* (2006). In dit rapport werd aandacht besteed aan de noodzaak om te investeren in de versterking van de kennissamenleving in een periode van veranderingen door mondialisering, internationalisering en migratie. De versterking van de kennissamenleving en de innovatie die daaruit voortkwam, zou noodzakelijk zijn om Europa als (economische) macht te doen voortbestaan. Deze innovatie zou echter slechts kunnen slagen in een samenleving die daarvoor ontvankelijk is. De gedrags- en maatschappijwetenschappen zouden een cruciale rol kunnen spelen bij het verwerven van inzicht in de wijze waarop mensen omgaan met snel veranderende maatschappelijke processen.

Opvallend in dit advies is de relatie die wordt gelegd tussen wetenschappelijk onderzoek en het formuleren van beleid. Waar de swr zich lange tijd vooral met vraagstukken van wetenschapsbeleid en het stimuleren van de sociale wetenschappen *an sich* heeft beziggehouden, komt in dit recente advies de relatie tussen wetenschappelijk onderzoek en samenleving nadrukkelijker aan de orde. Deze aandacht voor de relatie tussen onderzoek en samenleving staat binnen de raad niet op zichzelf: de lustrumbijeenkomst ter ere van het veertigjarig bestaan van de swr werd

gewijd aan de ‘spannende verhoudingen’ tussen wetenschap en beleid. En ook in het jaarverslag van 2007 werd opgemerkt dat het ‘interessant zou zijn na te gaan voor welke beleidsterreinen en onder welke omstandigheden de sociale wetenschappen een duidelijke rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van overheidsbeleid.’ In het daarop volgende jaar werd besloten om dit onderwerp centraal te stellen op de lustrumbijeenkomst ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad.

Stimulator en adviseur: de Sociaal-Wetenschappelijke Raad (1959-2009)

De onderwerpskeuze voor het lustrum past in een traditie, omdat de vraag naar de verhouding tussen overheidsbeleid en de sociale wetenschappen voor de SWR in de afgelopen vijftig jaar steeds opnieuw en in wisselende gedaanten een rol heeft gespeeld. Bij de oprichting van de raad in 1959 ging het vooral om overheidsadvies en gelijktijdige stimulering van de sociale wetenschappen. De combinatie van de adviesfunctie en de stimulerende functie van de raad, zoals deze in de late jaren vijftig was vastgesteld, past binnen het beeld van de zich emanciperende sociale wetenschappen. Zij lagen in elkaars verlengde, omdat het geven van beleidsadvies aan de overheid een manier was om de financiering van de opkomende sociale wetenschappen veilig te stellen. Bij gebrek aan faculteiten der Sociale Wetenschappen was de overheid op dat moment immers een van de belangrijkste financiers voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Het geven van beleidsadviezen aan de overheid kwam daardoor niet alleen voort uit de gedachte dat de samenleving dankzij sociaal onderzoek kon worden verbeterd, maar speelde ook een rol in de uitbouw van de sociale wetenschappen als wetenschappelijke discipline. In die zin betekende advisering tegelijk ook stimulering. Daarnaast droeg de SWR in het eerste decennium van zijn bestaan bij aan de stimulering van de sociale wetenschappen door het inventariseren van sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland. Daarmee werd een belangrijke bijdrage geleverd aan de infrastructuur voor de sociale wetenschappen.

In de tweede helft van de jaren zestig verdween de beleidsadviserende rol van de SWR deels uit beeld. Dat had onder meer te maken met de verzelfstandiging van

de Contactcommissie-Overheid-SWR, die vanaf 1965 onafhankelijk van de raad zou worden voortgezet en een vroege voorloper was van zowel de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid als het Sociaal en Cultureel Planbureau. De afname van de beleidsadviserende rol hield ook verband met de sterke groei van de sociale wetenschappen en het feit dat sociaal-wetenschappelijk onderzoek steeds meer zonder directe overheidsfinanciering plaatsvond aan de nieuw opgerichte faculteiten der Sociale Wetenschappen. Mede hierdoor begon de SWR zich in de jaren zeventig sterk te richten op het opzetten van nationale onderzoeksprogramma's. Deze programma's stonden niet los van overheidsfinanciering: het onderzoeksprogramma naar de arbeidsmarkt werd bijvoorbeeld wel degelijk door de overheid gefinancierd, maar stond niet langer direct ten dienste van beleidsadvies aan de overheid.

Waar de SWR de overheid in zijn vroege jaren sterk nodig had voor de financiering van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, stelde de raad zich in de loop van de jaren tachtig steeds kritischer op tegenover de overheid. In het commentaar op nota's over wetenschapsbeleid werden op meerdere momenten kanttekeningen geplaatst bij overheidsinmenging in de wetenschap. De kritische ontvangst van de plannen rondom voorwaardelijke financiering van wetenschappelijk onderzoek en de onduidelijke beoordelingscriteria die daar, naar het oordeel van de raad, aan waren verbonden, zijn hier voorbeelden van. Waar de SWR zich eerder sterk had gemaakt voor sociaal onderzoek ten dienste van de overheid, zag de raad het in de jaren tachtig als taak om op te komen voor het onafhankelijke sociaal-wetenschappelijke onderzoek. Overheidsbeleid dat de onafhankelijkheid van het sociaal-wetenschappelijke veld dreigde te ondermijnen kon daarbij op weinig bijval rekenen.

Toenemende druk vanuit de KNAW leidde rond 2001 tot nieuwe veranderingen binnen de SWR. De forumfunctie die de raad kenmerkte, kwam voor een gedeelte onder druk door de wens van de Akademie om het adviserende karakter van de adviesraden sterker naar voren te halen. Deze omslag leidde binnen de SWR tot spanningen, maar is in de afgelopen jaren wel degelijk ingezet. Tegelijkertijd is de forumfunctie die de raad sinds zijn bestaan heeft gehad, behouden gebleven. Uit de interviews bleek dat SWR-leden daaraan in de loop der tijd grote waarde zijn blijven hechten. Met de voortschrijdende specialisatie binnen de sociale wetenschappen is het interdisciplinaire karakter van de SWR, waarin maatschappelijke vraagstukken vanuit vele invalshoeken worden gezien, een belangrijk winstpunt. Veel van de onderwerpen waarmee de SWR

zich in de afgelopen vijftig jaar heeft beziggehouden, kwamen uit die gesprekken voort, of kregen daarin mede vorm. Het feit dat daarbij een intellectueel debat kon worden gevoerd zonder directe institutionele belangen, droeg bij aan een sfeer van vertrouwen die verschillende swr-leden roemen. Kennis door kennissen, kennissen door kennis: de combinatie daarvan was in de afgelopen vijftig jaar de centrale as van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad.

Bronnen- en literatuurlijst

Bronnen

Archief Sociaal-Wetenschappelijke Raad

Interviews met de oud-SWR-leden Hans Blom, Dick van de Kaa, Peter Nijkamp, Jacques Thomassen en Honey Wolff-Albers.

Literatuur

Deursen, A.Th. van, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005).

Dicke, Matthijs, *40 jaar FSW. De Rotterdamse formule in de praktijk* (Rotterdam 2003).

Engelen, Th.L.M., 'Hofstee, Evert Willem' in: *Biografisch woordenboek van Nederland 5* (Den Haag 2002).

Goudsblom, J., P. de Rooy, J. Wieten, *In de zevende. De eerste lichting hoogleraren aan de politiek-sociale faculteit in Amsterdam* (Amsterdam 1998).

Heeren, Henk, *Van sociografie tot sociologie. De Amsterdamse sociografische school en haar betekenis voor de Nederlandse sociologie* (Utrecht 1993).

Helvoort, Ton van, *De KNAW tussen wetenschap en politiek. De positie van de scheikunde in de Akademie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2005).

Henssen, E., *Rijksuniversiteit Groningen 1964-1989* (Groningen 1989).

Hoed, Paul den en Anne-Greet Keizer (red.), *Op steenworp afstand. Op de brug tussen wetenschap en politiek* (Amsterdam 2007).

Houten, Douwe van, *Sociale diagnostiek als ambacht. 25 jaar Sociaal en Cultureel Planbureau* (Den Haag 1999).

Kennedy, James C., *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995).

Knegtmans, P.J., *Professoren van de stad. Het Athenaeum Illustre en de Universiteit van Amsterdam (1632-1960)* (Amsterdam 2007).

Knippenberg, Hans en Willem van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 jaar ministerie van Onderwijs [Kunsten] en Wetenschappen 1918-1993* (Assen 1994).

Koops, Willem, Henk van Rinsum en Jan van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Nederland. Een geschiedenis* (Hilversum 2005).

Mulder, Ernst, Caroline Hetterschijt en Ilonka Sinkeldam, *75 jaar pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam 1919-1994* (Amsterdam 1994).

Roes, Th.H., *The SCP and Social Planning* (Rijswijk 1981).

Rooy, Piet de, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2003).

Schuyt, Kees en Ed Taverne, *1950: welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000).

Leden van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad, 1959-2009*

- Prof. dr. H.P.M. Adriaansens – 1990-2001
Prof. dr. R.B. Andeweg – 2006-heden
Mw. prof. dr. A. van Asperen – 1988-1993
Prof. dr. mr. P.A.H. Baan – 1959-1963
Prof. mr. H.L. Bakels – 1966-1968
Prof. dr. E.M. Barth – 1978-1987
Mw. prof. dr. J.M. Bensing – 1997-2006
Prof. dr. J.C.H. Blom – 1984-2006
Prof. dr. M.A.P. Bovens – 2006-heden
Prof. dr. H.A. Brasz – 1966-1989
Prof. dr. J.C. Breman – 1997-2003
Prof. mr. Y. Buruma – 2003-heden
Prof. dr. A.P. Buunk – 2004-heden
Prof. dr. H. Daalder – 1966-1972
Prof. dr. E.E.C. van Damme – 1999-2006
Prof. dr. H. Daudt – 1975-1991
Mw. prof. dr. G.C.G. Dehue – 2006-heden
Prof. dr. J. Dijkhuis – 1966-1966
Prof. dr. W.B.H.J. van de Donk – 2006-heden
Mw. prof. dr. J. van Doorne-Huiskes – 2001-2006
Prof. dr. P.J.D. Drenth – 1997-2003
Prof. dr. H.C.J. Duijker – 1959-1982
Mw. prof. dr. P.A. Dykstra – 2006-heden
Prof. Dr. G.B.M. Engbersen – 2001-heden
Prof. mr. Ch.J. Enschedé – 1965-1981
Prof. mr. H. Franken – 1982-2003
Prof. dr. I. Gadourek – 1978-1993
Prof. dr. ir. B.F. Galjart – 1978-1996
Prof. dr. H.B.G. Ganzeboom – 2006-heden
Prof. dr. R. Giel – 1982-1994
Mw. prof. dr. J. Gierveld – 1984-2003
Prof. dr. J.A. van Ginkel – 1993-2001
Prof. dr. G. Glas – 1995-2006
Mw. prof. dr. M.C.R. Grever – 2003-heden
Prof. dr. Sj. Groenman – 1959-1963
Prof. dr. W.J.M. de Haan – 2003-heden
Prof. dr. P. Hagoort – 2003-heden
Prof. dr. F. van Heek – 1963-1977
Prof. mr. G. Hekkelman – 1969-1971
Prof. dr. M.W. Heslinga – 1962-1981
Prof. dr. E.W. Hofstee – 1959-1980
Prof. dr. W.K.B. Hofstee – 1983-2003
Prof. dr. S. Hofstra – 1959-1969
Prof. dr. H. Hoetink – 1984-2001
Prof. dr. P. Hooimeijer – 2001-heden
Prof. dr. Ph.J. Idenburg – 1964-1972
Prof. dr. E. van Ierland – 2006-heden
Prof. dr. M.H. van IJzendoorn – 2001-2006
Prof. dr. H.M. Jolles – 1965-1993
Prof. dr. J.J. de Jong – 1959-1965
Prof. dr. H.W. Julius – 1959-1962

* Achter de namen staat de periode van lidmaatschap

Prof. dr. D.J. van de Kaa – 1975-1996
 Prof. dr. G.Th. Kempe – 1963-1966
 Prof. dr. A.J.F. Köbben – 1975-1983
 Prof. dr. J.A.C. de Kock van Leeuwen – 1970-1997
 Prof. dr. G.A. Kohnstamm – 1980-2001
 Prof. dr. G.A. Kooy – 1981-1989
 Prof. dr. J.P. Kruijt – 1959-1969
 Prof. dr. H.W. Lambers – 1959-1974
 Prof. mr. G.E. Langemeijer – 1959-1962
 Prof. dr. J.M.G. Leune – 1990-1991
 Prof. dr. G.W. Locher – 1959-1975
 Prof. dr. P.J. van der Maas – 1990-1996
 Mw. prof. dr. J.J. Meulman – 2003-heden
 Mw. prof. dr. P.L. Meurs – 2001
 Prof. dr. J.A. Michon – 1994-2003
 Mw. prof. dr. A.M. Mol – 2006-heden
 Prof. dr. R.A. de Moor – 1968-1988
 Prof. dr. P. Muntendam – 1962-1969
 Prof. dr. P. Nijkamp – 1990-2006
 Prof. dr. A. Oldendorff – 1959-1969
 Prof. dr. J.B. Opschoor – 1995-2006
 Dr. N.C.A. Perquin S.J. – 1959-1964
 Dr. A. J. Piekaar – 1972-1980
 Prof. mr. C.H.F. Polak – 1972-1979
 Prof. mr. W.P.J. Pompe – 1959-1963
 Dr. ir. Th. Quené – 1977-1984
 Prof. dr. P. Rietveld – 2006-heden
 Mw. prof. dr. M. Riksen-Walraven – 2006-heden
 Drs. R. Ruiter – 1970-1991
 Dr. A.H.G. Rinnooy Kan – 1992-1998
 Prof. dr. P. de Rooy – 1992-1998
 Prof. dr. U. Rosenthal – 1990-2006
 Prof. mr. I. Samkalden – 1962-1964
 Prof. dr. J. Scheerens – 1993-2006
 Dr. H.J. Scheffer – 1979-1989
 Prof. mr. M. Scheltema – 1980-2006
 Prof. dr. P. Schnabel – 1999-2006
 Prof. dr. I. Schöffner – 1967-1983
 Prof. dr. mr. C.J.M. Schuyt – 1994-2001
 Prof. dr. J.C. Siebrand – 1985-2001
 Prof. dr. B.H. Slicher van Bath – 1959-1967
 Prof. dr. M. de Smidt – 1982-1991
 Prof. dr. J.Th. Snijders – 1963-1965
 Prof. dr. L. Soete – 2006-heden
 Prof. dr. J.A. Stalpers – 1968-1991
 Prof. dr. J.J.A. Thomassen – 1992-2006
 Prof. dr. P.T. van der Veer – 2003-2009
 Prof. dr. H. te Velde – 2006-heden
 Prof. dr. A.J.R. van de Vijver – 2003-heden
 Prof. dr. W.A. Wagenaar – 1984-2003
 Prof. dr. C.J. van der Weijden – 1975-1983
 Prof. dr. A.M.L. van Wieringen – 2006-heden
 Prof. dr. H.R. Wijngaarden – 1966-1979
 Prof. dr. ir. F.J. Willekens – 2003-heden
 Mw. dr. A.D. Wolff-Albers – 1987-2001
 Prof. dr. J.L. van Zanden – 2001-2002
 Prof. dr. D. Zuithoff – 1964-1981

